

دانشگاه یزد
دانشکده الهیات میبد
گروه فقه و حقوق خصوصی

پایان نامه
برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
فقه و حقوق خصوصی
بررسی تطبیقی حقوق حیوانات در فقه و حقوق و تأثیر رعایت
آن بر محیط زیست

استاد راهنما: دکتر علی محمد میرجلیلی
استاد مشاور: دکتر سیداحمد میرخلیلی

پژوهش و نگارش: نرجس دهقان منشادی

بهمن ۱۳۹۰

تقدیم به: مولانا حجه بن الحسن العسکری (روحی له الفداء) و جویندگان راه علم و حقیقت

تقدیر و تشکر

خداوند را سپاس می‌گوییم که به این حقیر توفیق نگارش این اثر را عنایت فرمود؛ از آنجا که «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» بر خود لازم می‌دانم از کلیه عزیزانی که در به ثمر رسیدن این اثر به نحوی موثر بوده‌اند تشکر و قدردانی کنم.

در تدوین این اثر از راهنمایی‌های اساتید ارجمندی از جمله جناب آقای دکتر علی‌محمد میرخلیلی و جناب آقای دکتر سیداحمد میرخلیلی بهره بردم.

همچنین از کلیه دوستانی که در تهیه این اثر نقش داشتند به ویژه پدر و مادر گرامی‌ام و همسر عزیزم کمال تشکر و قدردانی را دارم.

سلامتی و توفیق روز افزون ایشان را از درگاه احدیت خواستارم.

چکیده

انسان تنها موجودی است که خداوند برای وی حق و تکلیف قرار داده است و تمامی مخلوقات دارای احترام و حقوقی می‌باشند؛ که انسان موظف است حقوق آن‌ها را رعایت نماید. و مجاز نیست هر نوع استفاده و بهره‌وری از آن‌ها داشته باشد.

امروزه حقوق حیوانات و حفظ گونه‌های مختلف آن‌ها، از جمله مسائلی است که در سراسر جهان از جانب دولت‌ها و سازمان‌ها و عموم کسانی که به امور زیست محیطی و حمایت از حیوانات علاقمند می‌باشند، مورد توجه قرار گرفته است.

از منظر فقه‌های شیعه حیوانات از حقوق مختلفی برخوردار هستند حق حیات حیوانات مورد احترام است و کشتن حیوانات جز در موارد خاصی آن هم برای استفاده‌ی معقول و منطقی اجازه داده نشده است. شکار و صید حیوان از روی تفریح و سرگرمی حرام است و برای شکار از نظر زمان و مکان و وسیله‌ی شکار محدودیت‌های وجود دارد. نفقه‌ی حیوان بر مالک واجب است. در بعضی موارد تأمین نفقه‌ی حیوان وظیفه‌ی حاکم شرع و در مواردی هم به صورت واجب کفایی بر عهده عموم مسلمین است. امنیت جسمی و روحی- روانی حیوان نیز یکی دیگر از حقوق حیوانات می‌باشد. بر این اساس استفاده و بهره‌وری بیش از توان حیوان و هر نوع رفتاری که موجب آزار و اذیت حیوان گشته، جایز نیست.

در این تحقیق ابتدا مفهوم حقوق حیوانات و صاحب حق بودن آن‌ها و مبانی فقهی حقوق حیوانات روشن شده و در ادامه حقوق حیوانات در فقه شیعه بررسی می‌شود و در نهایت علاوه بر بررسی مسائل زیست محیطی تأثیر رعایت حقوق حیوانات بر محیط زیست مورد بررسی و دقت نظر قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: اسلام، حیوانات، حقوق، فقه، محیط زیست.

مقدمه

انسان به عنوان اشرف مخلوقات به عنوان خلیفه الله در زمین، از کرامت خاصی برخوردار است و حقوق و تکالیف زیادی دارد. سال‌هاست که جوامع مختلف به تدوین قوانینی از جنبه‌های مختلف حقوق انسانی پرداخته و هر روز مطلبی جدید به آن افزوده‌اند؛ حقوق کودکان، حقوق زنان، حقوق کارگران و ...

امروزه توجه جوامع به این مسئله جلب شده است که فقط انسان‌ها از حقوق مختلف برخوردار نیستند، بلکه تمام آنچه روی زمین وجود دارد مانند کوه‌ها، دریاها، حیوانات و گیاهان نیز دارای حقوقی می‌باشند. انسان تمام مخلوقات را زیر سیطره خود دارد و از آن‌ها به نفع خود بهره‌برداری می‌کند؛ ولی آیا این تصرفات هیچ حد و حصری در قوانین مذهبی و اخلاقی ندارد و دست انسان برای هر نوع انتفاعی باز گذاشته شده است؟

ما در این تحقیق به بررسی حقوق حیوانات و حد مجاز تصرف و تسلط انسان بر حیوانات از دیدگاه قوانین اسلام و ایران می‌پردازیم. بسی مایه شگفتی است که اسلام هزار و چهار صد سال پیش با لطافت و دقت به این مسئله پرداخته در حالی که انجمن‌های حمایت از حیوانات در جهان چند سالی بیش نیست که به این مسئله توجه کرده‌اند.

در قوانین حقوقی که پیش از اسلام در جوامع و ملل رایج بوده‌اند، حقوقی برای حیوانات دیده نمی‌شود اگر هم مقرراتی پیش از اسلام و پس از آن در دیگر اقوام و ملل تا قرن اخیر دیده شود، انگیزه‌ای جز احترام به احساسات خود انسان‌ها نداشته است. به عبارت روشن‌تر جنبه عاطفی محض انسان‌ها بوده و هیچ عامل تضمین و الزامی ندارد و در حقیقت نوعی مقررات احساساتی و غیر الزامی را درباره حیوانات مراعات نموده‌اند.

در قرون اخیر در کشورهای اروپایی حرکاتی پیرامون حمایت از حیوانات مشاهده می‌شود که همان طور که اشاره کردیم، مستند به عاطفه محض است و از انگیزه اصیل حقوقی برخوردار نمی‌باشد. در دین اسلام جان هر جاندار مادامی که عامل ضرر بر انسان‌ها نباشد، محترم است؛ و این احترام منشأ وضع قوانین حقوقی درباره حیوانات گشته است.

در چند سده اخیر، به ویژه از زمانی که اعلامیه جهانی حقوق بشر به امضا رسید و این اصطلاح، بر سر زبان غربیان افتاد، گاه در میان آنان، سخن از ناسازگاری دین اسلام با حقوق انسان‌ها به میان آمد. این امر، در دوران سیاست زده ما نمود بیشتری پیدا کرده و بر همین اساس، کمتر روز یا هفته‌ای است که به اسلام و مسلمانان، خرده گرفته نشود و جامعه‌ها و انجمن‌های غربی، زبان به بدگویی نگشایند و مسلمانان را متهم به نادیده انگاشتن، پایمال کردن و نقض حقوق بشر و حیوانات نکنند.

همچنین برخی بر آن بوده‌اند که دین را مجموعه‌ای خشک و بیگانه با اخلاق و معنویت بشناساند؛ مجموعه‌ای که تنها با زبان (تکلیف) سر و کار دارد و (حق) انسان‌ها را بر نمی‌تابد.

محقق اگر با انصاف به آموزه‌ها و متون فقه اسلامی بنگرد، به خوبی در می‌یابد، نه تنها حقوق بشر و کرامت انسانی، به زیباترین وجه، در کانون توجه اسلام است و اسلام برای آن دل می‌سوزاند و پیروان خود را وامی‌دارد که آن را پاس دارند، که حقوق چهارپایان؛ بلکه درختان و گیاهان نیز در این آیین، جایگاهی ویژه دارد و هیچ گونه آسیب رساندن در این زمینه را نیز جایز نمی‌داند.

ما در این نوشتار، با بهره‌گیری از کتاب‌ها و متن‌های فقهی، به ارزیابی و بررسی حقوق جانداران و چهارپایان می‌پردازیم و با یادکرد نمونه‌هایی روشن در این باره، می‌نمایانیم که فقه با این که با زبان (تکلیف) سخن می‌گوید، از زیبایی‌ها، جلوه‌ها و نکته‌های اخلاقی نیز برخوردار است و پیوندی استوار با مقوله (حق) حتی حق حیوان دارد.

مخفی نماند وقتی که در مکتب اسلام، حیوان‌ها حقوقی دارند؛ از آن طرف برای انسان‌ها نیز باید تکالیفی را بپذیریم؛ یعنی اگر انسان‌ها در رعایت حقوق حیوان‌ها کوتاهی ورزند، معصیت کارند. انسان موجودی است که حتی پیش از آنکه به مرحله هوشیاری و آگاهی و انتخاب برسد، بر سر سفره طبیعت نشسته است. اما رشد اختیار در آدمی، امکان فرا رفتن از چارچوب طبیعی بهره‌گیری از محیط زیست را برای وی فراهم می‌آورد.

توسعه علم و دانش که به افزایش اعجاب‌انگیز قدرت عمل آدمی در طبیعت انجامید زمینه‌ای فراهم کرد که انسان با شتاب بیشتری به بهره‌کشی از طبیعت و نعمت‌های آن بپردازد. اندیشه سلطه‌جویانه آدمی انگیزه فراوانی برای فعالیت وی در طبیعت فراهم آورد و تسهیلات زیادی برای زندگی او فراهم کرد اما پیامد مهم و اساسی آن برای زندگی بشر بحران‌های زیست محیطی است.

آنچه فرایند سلطه بر طبیعت را بیش از همه به بحرانی زیست محیطی تبدیل کرد دو عامل بود:

اول: بسط و گسترش استفاده از فن‌آوری‌های جدید که امکانات گسترده و متنوعی را برای عمل در طبیعت فرا روی آدمی قرار داد. بسیاری از این فن‌آوری‌ها در کنار منافع که برای انسان داشت زیان‌های اساسی به طبیعت وارد کرد.

دوم: تغییر نگرش آدمی به چگونگی استفاده از طبیعت. بشر که روزی در پی آموزه‌های وحیانی، زندگی در عالم طبیعت را لحظه کوتاهی از حیات خود به شمار می‌آورد و می‌کوشید با ساده‌زیستی در آن به فکر حیات اخروی باشد، اینک در پی پیدایش فلسفه‌های جدید که عموماً بر نوعی جهان‌بینی مادی استوار است بر خلاف سنت‌های عمیق دینی، طبیعت را آئینه خداوند نمی‌داند و هیچ حدّ و مرزی را در ارتباط با طبیعت و بهره‌گیری از آن نمی‌پذیرد.

حفظ محیط زیست، پاسخ به یکی از نیازهای امروز جامعه برای نگهداری بیشتر از محیط زیست و رعایت حقوق عمومی است و تخریب محیط زیست معلول نابرابری‌های اجتماعی و استفاده‌های غلط از طبیعت و یکی از عوامل تضييع حقوق انسان‌هاست.

با نگاهی به متون دینی می‌توان دریافت که محیط زیست و توجه به تأمین سلامت آن و حرکت در جهت دستیابی به محیط سالم، از حقوق اساسی بشر است؛ همان‌گونه که تخریب محیط زیست در اثر شناختن حقوق بشر است.

انسانی که جانشین خداوند بر روی زمین است حق دارد از نعمت‌های الهی استفاده کند؛ اما

این استفاده نباید آنچنان باشد که حق دیگران از این نعمت الهی در خطر قرار گیرد.

فهرست مطالب

مقدمه	و
کلیات	۱
۱- بیان مسئله	و
۲- سؤالات تحقیق	۴
۳- پیشینه‌ی تحقیق	۴
۴- اهداف تحقیق	۷
۵- ضرورت تحقیق	۸
۶- ابعاد کاربردی تحقیق	۹
۷- روش تحقیق	۹
فصل اول: مفاهیم، سابقه و مبانی حقوق حیوانات	۱۱
۱-۱ مفاهیم	۱۲
۱-۱-۱ مفهوم حق	۱۲
۱-۱-۱-۱ معنای لغوی حق	۱۲
۱-۱-۱-۲ معنای اصطلاحی حق	۱۴
۱-۱-۱-۳ تفاوت حق و حکم	۱۵
۱-۱-۲ حقوق حیوانات	۱۶
۱-۱-۲-۱ مفهوم حقوق حیوانات	۱۶
۱-۱-۲-۲ صاحب حق بودن حیوانات	۱۸
۱-۱-۳ محیط زیست	۲۱
۱-۲ سابقه حقوق حیوانات	۲۲
۱-۳ مبانی فقهی حقوق حیوانات	۲۷
۱-۳-۱ قرآن	۲۷
۱-۳-۱-۱ تدبّر در خلقت چهارپایان و حیوانات اهلی	۲۷
۱-۳-۱-۲ تکامل و حشر حیوانات در قیامت	۲۹
۱-۳-۲ سنت	۳۰

۳۰	۱-۳-۲-۱ رعایت حقوق حیوانات توسط کارگزاران
۳۳	۱-۳-۲-۲ سیره علوی و اهتمام به پرندگان، شگفتی‌های آفرینش
۳۶	۱-۳-۳ حکم عقل
۳۷	۱-۳-۳-۱ مستقلات عقلی
۳۸	۱-۳-۳-۲ غیر مستقلات عقلی
۳۸	۱-۳-۴ بنای عقلا
۳۹	فصل دوم: حقوق حیوانات
۴۰	۲-۱ اقسام حقوق حیوانات
۴۲	۲-۱-۱ حقوق حیوانات در بهره‌برداری
۴۲	۲-۱-۱-۱ لزوم رعایت توانایی حیوان
۴۴	۲-۱-۱-۲ لزوم حفظ سلامت و حال حیوان
۴۶	۲-۱-۱-۳ لزوم رعایت بهداشت حیوان
۴۸	۲-۱-۱-۴ لزوم تهیه لوازم استفاده از حیوان
۴۸	۲-۱-۱-۵ لزوم رعایت حق حیوان در سواری و حمل بار
۵۱	۲-۱-۲ حقوق حیوانات در میزان بهره‌برداری
۵۲	۲-۱-۲-۱ عدم جواز شکار نوزاد حیوانات
۵۲	۲-۱-۲-۲ جدا نکردن بچه حیوان از مادرش
۵۳	۲-۱-۲-۳ محدودیت در دوشیدن شیر
۵۴	۲-۱-۲-۴ حد در برداشت عسل از کندو
۵۴	۲-۱-۲-۵ ویران نکردن پناهگاه و لانه حیوانات
۵۵	۲-۱-۲-۶ نهی از مسابقات منافی حقوق حیوانات
۵۶	۲-۱-۳ حقوق حیوانات در حفظ و نگهداری
۶۲	۲-۱-۳-۱ حق حیات حیوانات
۶۸	۲-۱-۳-۲ حق نفقه حیوانات
۶۸	۲-۱-۳-۲-۱ ضرورت نفقه
۷۰	۲-۱-۳-۲-۲ گستره نفقه حیوان
۷۳	۲-۱-۳-۲-۳ وظیفه حاکم در زمینه نفقه حیوان
۷۴	۲-۱-۳-۲-۴ تقدم حق نفقه حیوان بر طهارت مائیه
۷۵	۲-۱-۳-۲-۵ نفقه حیوانات در حقوق موضوعه

۷۵	۲-۱-۳-۲-۵-۱ در قوانین مدنی
۷۸	۲-۱-۳-۲-۵-۲ در قوانین کیفری
۸۱	۲-۱-۳-۳ حقوق حیوانات در عدم اجحاف به آنها
۸۱	۲-۱-۳-۳-۱ ممنوعیت خشونت در حق حیوانات
۸۲	۲-۱-۳-۳-۲ ممنوعیت آزار و اذیت حیوانات
۸۶	۲-۱-۳-۳-۳ ممنوعیت توهین و لعن حیوان
۸۷	۲-۱-۳-۳-۴ ممنوعیت عقیم سازی و مثله کردن حیوانات
۸۸	۲-۱-۳-۳-۵ ممنوعیت سوزاندن و داغ نهادن حیوانات
۹۱	۲-۱-۴ حقوق حیوانات در ذبح و شکار
۹۱	۲-۱-۴-۱ بررسی دیدگاه‌ها
۹۱	۲-۱-۴-۱-۱ دیدگاه مخالفان
۹۴	۲-۱-۴-۱-۲ دیدگاه موافقان
۹۵	۲-۱-۴-۲ شرایط ایجابی ذبح و شکار
۹۵	۲-۱-۴-۲-۱ مسلمان بودن
۹۶	۲-۱-۴-۲-۲ وسیله ذبح
۹۶	۲-۱-۴-۲-۳ احکام شکار
۹۷	۲-۱-۴-۲-۳-۱ شکار با اسلحه
۹۷	۲-۱-۴-۲-۳-۲ شکار با سگ شکاری
۱۰۰	۲-۱-۴-۳ شرایط سلبی ذبح و شکار
۱۰۰	۲-۱-۴-۳-۱ نهی از کشتن بی دلیل حیوانات
۱۰۱	۲-۱-۴-۳-۲ نهی از کشتن بی جهت حیوانات هنگام جنگ (پی کردن)
۱۰۲	۲-۱-۴-۳-۳ رنج ندادن حیوانات هنگام ذبح
۱۰۵	۲-۱-۴-۳-۴ عدم ذبح حیوان در برابر حیوان دیگر
۱۰۶	۲-۱-۴-۳-۵ عدم ذبح و شکار حیوانات در شب
۱۰۷	۲-۱-۴-۳-۶ قطع نکردن نخاع حیوانات قبل از مرگ
۱۰۸	۲-۱-۴-۳-۷ بی هوش کردن حیوانات قبل از ذبح
۱۰۹	۲-۱-۴-۳-۸ پوست نکندن حیوانات بلافاصله پس از ذبح
۱۱۱	۲-۲ حمایت از حقوق حیوانات در قوانین
۱۱۱	۲-۲-۱ قوانین حمایتی حیوانات در ایران
۱۱۱	۲-۲-۱-۱ قانون مدنی
۱۱۲	۲-۲-۱-۲ قانون شکار و صید
۱۱۵	۲-۲-۱-۳ قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی
۱۱۵	۲-۲-۱-۴ قانون مجازات اسلامی

۱۱۶.....	۵-۱-۲-۲ کنوانسیون‌ها
۱۱۷.....	۲-۲-۲ بررسی حقوق حیوانات در غرب
فصل سوم: محیط زیست ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	
۱۲۲.....	۱-۳ تأثیر رعایت حقوق حیوانات در حفظ محیط زیست
۱۲۵.....	۲-۳ اسلام و محیط زیست
۱۲۵.....	۱-۳-۲ مبانی فقهی محیط زیست
۱۲۶.....	۱-۱-۳-۲ ادله نقلی
۱۲۶.....	۱-۱-۱-۳-۲ قرآن کریم
۱۲۹.....	۱-۱-۱-۳-۲ سنت
۱۳۱.....	۲-۱-۳-۲ دلیل عقلی
۱۳۱.....	۳-۱-۳-۲ بنای عقلا
۱۳۲.....	۲-۳-۲ قواعد فقهی محیط زیست
۱۳۲.....	۱-۳-۲-۲ قاعده لا ضرر
۱۳۵.....	۲-۳-۲-۲ قاعده اتلاف
۱۳۶.....	۳-۳-۲-۲ قاعده تسبیب
۱۳۷.....	۴-۳-۲-۲ قاعده نفی عسر و حرج
۱۳۷.....	۵-۳-۲-۲ قاعده عدالت
۱۳۸.....	۶-۳-۲-۲ قاعده ضمان ید
۱۴۱.....	۳-۳ مسئولیت‌های زیست محیطی
۱۴۱.....	۱-۳-۳ مسئولیت همگانی در برابر محیط زیست
۱۴۵.....	۲-۳-۳ مسئولیت حکومت اسلامی در برابر محیط زیست
۱۴۷.....	۱-۳-۳-۲ برنامه‌ریزی
۱۴۷.....	۲-۳-۳-۲ قانون‌گذاری
۱۴۸.....	۳-۳-۳-۲ کنترل و نظارت
۱۴۹.....	۴-۳-۳-۲ مالکیت عمومی منابع
۱۴۹.....	۴-۳ قوانین حاکم بر محیط زیست
۱۴۹.....	۱-۴-۳ قوانین حاکم بر محیط زیست در ایران

۱۵۲..... ۳-۴-۲ قوانین حاکم بر محیط زیست در غرب

۱۵۳..... پیامدهای سیاستگذاری

۱۵۸..... چکیده لاتین

۱۵۹..... فهرست منابع و مآخذ

کلیات

۱- بیان مسئله

دین اسلام همان گونه که ارتباط انسان با خداوند و جامعه‌ی انسانی را بیان کرده است، چگونگی ارتباط و نحوه‌ی رفتار انسان با طبیعت و حیوانات را نیز مشخص کرده است.

حیوانات، بعد از انسان جزء آن موجوداتی می‌باشند که متحرک بالاراده بوده و دارای درجه‌ای از درک و شعور می‌باشند و از جهات گوناگون نقش مهمی در محیط زیست و زندگی انسان‌ها ایفا می‌کنند خداوند همه جهان و موجودات را مسخر انسان کرده است تا از همه امکانات لازم، برای رسیدن به کمال خویش، برخوردار باشد. ولی، گاهی انسان از این نعمت مسخر بودن حیوانات سوء استفاده کرده و از هرگونه ظلم و تعدی به حیوانات فروگذاری نمی‌کند.

در سال‌های اخیر حمایت از حقوق حیوانات و محیط زیست به یک موضوع مهم تبدیل شده است. انجمن‌هایی در سراسر جهان برای حمایت از حقوق آن‌ها به وجود آمده است؛ و گاهی ایراد و اشکال‌هایی به دین اسلام به خاطر بعضی از احکام آن، مثل ذبح حیوان و صید زنده‌ی ماهی مطرح می‌کنند. که جا دارد حقوق حیوانات در دین اسلام به صورت دقیق بررسی، جمع آوری و بیان شود؛

تا هم شبهات مطرح شده در این زمینه جواب داده شود وهم جاودانگی و غنی بودن دین اسلام در تمام جهات برای جهانیان روشن گردد.

همچنین حفاظت از حیات وحش جانوری و زیستگاه آنان بدون همکاری‌های همگانی تحقق پیدا نخواهد کرد؛ چرا که بعضی از حیوانات مخصوصاً پرندگان دائماً داخل یک مرز زیست نمی‌کنند بلکه به صورت مرتب در حال کوچ کردن می‌باشند خراب کردن زیستگاه حیوانات و شکار بی رویه آن‌ها موجب به خطر افتادن نسل بعضی از حیوانات خواهد شد؛ لذا برای حفاظت از حیات وحش و زیستگاه آن‌ها حمایت‌های قانونی همه جانبه ضروری به نظر می‌رسد علاوه بر این تجارت بین‌المللی بعضی از حیوانات به یک شغل پردرآمدی تبدیل شده است که انگیزه‌ی شکار هر چه بیشتر حیوانات را دو چندان می‌کند در این زمینه نیز همکاری بین‌المللی برای جلوگیری از تجارت گونه‌های نادر و ایجاد محدودیت‌های گمرکی در تجارت حیوانات ضرورت دارد.

در دین اسلام، به ویژه شیعه، حقوق حیوانات در قالب احکام خمس بیان شده است؛ و تکالیفی بر عهده‌ی مالکان آن‌ها و حتی حاکم شرع و در مواردی بر عهده عموم مسلمین گذاشته شده است. به گونه‌ای که بعضی از این تکالیف با ضمانت اجرای کیفری دنیوی حمایت می‌شوند و بعضی از آن‌ها ضمانت اجرای اخروی دارند. در هر صورت رعایت این حقوق، برای اینکه انسان به سعادت دنیوی و اخروی نائل شود، ضروری می‌باشد.

در حقوق ایران نیز قوانین و مقرراتی برای حمایت از حیوانات مقرر شده است که اغلب این قوانین برای حفاظت از حیات وحش و محیط زیست می‌باشد. مهم‌ترین سازمانی که نظارت و اجرای قوانین مربوط به حیوانات را در ایران عهده دارد سازمان حفاظت محیط زیست می‌باشد. با توجه به اینکه فقه شیعه در مورد نفقه‌ی حیوانات، نحوه نگهداری، حمل و نقل، بهداشت محل نگهداری حیوانات اهلی تاکید فراوانی دارد؛ ولی در حقوق ایران جای خالی این مقررات دیده می‌شود.

۲- سؤالات تحقیق

- حقوق پذیرفته شده در فقه شیعه برای حیوانات چیست؟ و چه وظایف و تکالیفی بر عهده مالک حیوان گذاشته شده است؟
- آیا حیوانات نیز می‌توانند صاحب حقوق باشند؟ و اطلاق حقوق بر آن‌ها به چه معناست؟
- در قوانین جمهوری اسلامی ایران و غرب چه تدابیر حقوقی جهت حمایت از حقوق حیوانات و حفظ محیط زیست اندیشیده شده است؟
- حمایت از حقوق حیوانات بر چه اصول و مبنایی از ادله اربعه استوار است؟
- حد و مرز مجاز تصرف و تسلط انسان بر حیوانات تا کجاست؟
- رعایت حقوق حیوانات چه تأثیری در حفظ محیط زیست دارد؟
- قوانین و مقررات جمهوری اسلامی ایران پیرامون حقوق حیوانات چه اشکال و نواقصی دارد؟

۳- پیشینه‌ی تحقیق

در کتب حدیثی شیعه روایات زیادی در مورد حقوق حیوانات وجود دارد؛ حتی باب مستقلی به حقوق حیوانات اختصاص داده شده است. شیخ حر عاملی در کتاب وسائل الشیعه^۱ روایات مربوط به حقوق حیوانات را در باب «حقوق الدابة الواجبة والمندوبة» آورده است همچنین ملا محسن فیض کاشانی نیز در کتاب الوافی و الشافی خود بابی را به این دسته از روایات اختصاص داده است^۲ و در کتب حدیث دیگری مانند بحارالانوار و کافی شیخ کلینی در باب الدواجن به این موضوع پرداخته شده است.

۱. حرّ عاملی، محمد بن حسن، تفصیل وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشریعه، چاپ اول، مؤسسه آل البیت، قم، ۱۴۰۹ ق، ج ۱۱، ص ۴۷۸.

۲. فیض کاشانی، محمد محسن، الشافی فی العقائد و الاخلاق و الاحکام، باب حقوق الدابة، ج ۱، ص ۷۹۳ و در الوافی، چاپ اول، نشر کتابخانه امام امیر المؤمنین علی علیه السلام، اصفهان، ۱۴۰۶ ق، باب حقوق الدابة و وظایف الركوب، ج ۲۰، ص ۸۲۹.

فقه‌های شیعه در لابلای مباحث فقهی خود هر جا که به تناسب سخنی از حیوانات به میان آمده است به مدارا کردن با حیوانات و حقوق آن‌ها پرداخته‌اند. به عنوان مثال در بحث جواز تیمم در فرض خوف عطش انسان و حیوان، در کتاب طهارت برای بیان حیوان‌های پاک و نجس، نیم خورده حیوانات، و در باب نماز در مسئله سجود بر برآمدگی زین اسب، و در باب زکات در مسئله اموالی که زکات بر آن‌ها واجب است، و در باب جهاد درباره پی کردن حیوانات، و در باب حج در بررسی احکام احرام و احکام مخصوص به چهار پایان، و در باب شکار و ذبح شرعی حیوانات حلال گوشت، و در باب خوردنی‌ها و نوشیدنی‌ها (اطعمه و اشربه)، و در بقیه‌ی باب‌ها به تناسب بحث شده است. ولی در هیچ کتب فقهی عنوان یا باب مستقلی در این زمینه به رشته‌ی تحریر نیامده است.

از محققان معاصر تلاش‌هایی در جمع آوری نظرات فقها و مدون کردن آن‌ها تحت عنوان حقوق حیوانات صورت گرفته است که جای تشکر و قدردانی از آن‌ها وجود دارد. در ذیل به مهم‌ترین این موارد اشاره می‌شود:

فریدونی، حسین، پایان نامه مقطع دکتری، «بررسی حقوق حیوانات در اسلام و قوانین روز»، دانشگاه تهران، دانشکده دامپزشکی. این تحقیق در سال ۱۳۴۴ صورت گرفته و در آن انجمن‌ها و قوانین حمایت از حقوق حیوانات در بعضی کشورهای غربی ذکر شده است و به حقوق حیوانات از دیدگاه اسلام خیلی مختصر و بدون بیان نظرات فقها در کنار ادیان دیگر اشاره شده است.

ایمانی مقدم، انسیه، پایان نامه کارشناسی ارشد، «حقوق حیوانات در فقه امامیه»، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد. ایشان انصافاً تحقیق خوبی در این موضوع انجام داده‌اند. که یکی از مهم‌ترین منابع فصل اول تحقیق حاضر (مبانی فقهی حقوق حیوانات) نیز بوده است.

مرادی، امیر، پایان نامه‌ی مقطع کارشناسی ارشد، «بررسی مبانی فقهی حقوق حیوانات و احکام متعلق به آن» دانشگاه تهران، که متأسفانه تحقیق انجام شده با عنوان آن خیلی تناسب ندارد چرا که در این تحقیق بیشتر به مبانی فلسفی موضوع پرداخته شده است.

کتاب آقای ابوالقاسم مقیمی تحت عنوان «حقوق حیوانات در اسلام» در سال ۱۳۸۷ چاپ شده است این کتاب قبلاً طی دو مقاله ای در مجله فقه اهل بیت نیز منتشر شده بود. در این تحقیق از مبانی فقهی حقوق حیوانات سخنی به میان نیامده است اما در جمع آوری و بیان نظرات فقها تلاش خوبی صورت گرفته است.

کتاب آقای سعید نظری توکلی تحت عنوان «حیوانات، قوانین حمایتی و حدود بهره‌وری در اسلام» که توسط انتشارات سمت در سال ۱۳۸۸ چاپ شده است در این تحقیق نیز به مباحث فلسفی و کلامی موضوع اشاره شده است و حقوق حیوانات از دیدگاه اسلام اعم از شیعه و سنی بررسی شده است.

با توجه به اینکه در این دو کتاب مذکور حقوق حیوانات در اسلام تبیین شده است لذا در فصل دوم تحقیق حاضر با بهره گیری از این دو منبع، سعی می‌شود، بحث در این موضوع تکمیل شود.

از مقالاتی هم که در این زمینه منتشر شده است عبارتند از:

جعفری، محمدتقی، «حقوق حیوانات در فقه اسلامی»، رسائل فقهی، چاپ اول، موسسه نشر کرامت، ۱۳۷۷

پور محمدی، شیما، «گستره حقوق حیوانات در اسلام و غرب»، مجله ندای صادق، سال دهم، شماره ۳۹ و ۴۰، زمستان ۸۴

رشیدی، فریبرز، حقوق حیوانات، مجله دامپزشک، سال چهارم، شماره ۳، سال پنجم، شماره ۱، بهار و پاییز ۸۰

کلانتری ارسنجانی، علی اکبر، فقه شیعه و حقوق حیوانات، مجله فقه، سال نهم، شماره ۳۳ و ۳۴

اما با توجه به گستردگی و دارای ابعاد مختلف بودن حقوق حیوانات حتی جا دارد که به عنوان یک رشته تخصصی در دانشگاه تدریس و تحصیل شود همان گونه که در کشورهای اروپایی

به عنوان یک رشته در دانشگاه‌ها تدریس می‌شود لذا هنوز جای تحقیق و پژوهش در این زمینه وجود دارد.

همچنین با بررسی صورت گرفته این نتیجه بدست آمد که هیچ تحقیق مستقلی در مورد حقوق حیوانات در حقوق ایران و محیط زیست صورت نگرفته و در این زمینه انجام نشده است؛ بنابراین در این تحقیق سعی شده که با بررسی حقوق حیوانات در حقوق ایران و فقه شیعه و مبانی فقهی آن و تأثیر رعایت آن بر محیط زیست کم و کاستی‌های حقوق ایران در این زمینه برای منطبق شدن بر اساس فقه شیعه جبران شود تا علاوه بر اینکه احکام مترقی و منطبق با فطرت و عدالت فقه شیعه در مورد حقوق حیوانات در ایران عملی شود و به علاوه حقوقی به دور از افراط و تفریط برای حیوانات و محیط زیست به دنیا عرضه شود.

۴- اهداف تحقیق

بی شک برای بقای بشر باید به حفاظت از محیط زیست اندیشید. از جمله عوامل مؤثر در حفظ محیط زیست حفاظت از حیوانات اهلی و وحشی موجود در طبیعت است که حفظ چرخه حیات آنان باعث حفظ انسان و بقای محیط زیست است.

اغلب فاجعه‌های زیست محیطی که هر از گاهی در گوشه و کنار این دنیای پهن‌آور رخ می‌دهد، حاصل فعالیت‌هایی است که بشر به ویژه از صد سال قبل در راه رسیدن به توسعه و رفاه، در طی فرایند صنعتی شدن به آن‌ها دست یازیده و باعث تخریب و آلودگی محیط شده است. مدت‌هاست که علاج این گونه نابسامانی‌ها که سلامتی بشر را به خطر انداخته، فکر انسان را به خود مشغول داشته و نشست‌های بین‌المللی متعددی را شکل داده است.

هدف ما از این تحقیق، تشویق عموم مردم به حفظ و حراست از تمام منابع خدادادی محیط زیست مخصوصاً حیوانات که بخش عظیمی از محیط زیست پیرامون ما را تشکیل می‌دهند می‌باشد. در این تحقیق که حاصل بررسی‌های فراوان از کتب متعدد فقهی، روایی و حقوقی